

מדרש אגני דורש

במה לעיון במקראות בדרך רבותינו

גליון מס' 13

פרשת צו

ה'תשפ"ב

הרב ישעיהו לוי שליט"א

שהוא "אצל המזבח" (לעיל א, טז), מקום קבוע מסוים, היינו לדשן התרומה הנבלע במקומו, לא תחנה רגעית בין הורדה מזדמנת של אפר נערם ובין הוצאתו המיידית "אל מחוץ למחנה".

"זאת תורת... - תיאור סופו של כל קרבן,

תרומת הדשן - סופה של העולה

סדרי הקרבת כל הקרבנות בוארו למעלה ביתר פירוט בסדר ויקרא, ושהעולה כליל לאישים כבר נודע בסדר תצוה (ראה שמות כט, יח). אבל כל "תורת" שבפרשתנו באה לפרט מה יהיה סופו של כל קרבן: מי יאכל אותו, ומה ייעשה בבשרו ושייריו. "זאת תורת העלה" אף הוא מלמד מה ייעשה בסופה. שמא ניתן להטעים שאין שום חלק נאכל מן העולה, ולכן מסמלת התרומה מן הדשן שלה שחלק חוזר בכל זאת ממנה למטה אלינו, "אצל המזבח" שגם הוא מקום הקרבה מחד גיסא, כגון של ביכורים שמניחים אותם "לפני מזבח ה' א-להיך" (דברים כו, ד), ומאידך גיסא הוא "מקום" לנו, ככתוב, "בכל המקום אשר אֲזְכִּיר אֶת שְׁמִי אֲבֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכִיתִיךָ" (שמות כ, כא), ויש עדיין דריסת רגל ישראל ושריית שפע עליהם.

לפיכך נאמר "אשר תאכל האש את העלה על המזבח", לאמור שהיות העולה כולה על המזבח הוא הצריך תיקון מעט.

"וְהָרִים אֶת הַדָּשֵׁן", כמו שציין רש"י לפסוק ד"ה ופשוט, הוא חובה בכל יום, ורמב"ם מנה אותה מצות עשה, ל. "היה חותה מלא מחתה מן המאוכלות הפנימיות" - אלה "אשר תאכל האש את העלה" אכילת אש גמורה - "ונותנן במזרחו של כבש" (לשון רש"י על פי משנה א, ד). לפי רש"י "והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה" הוא עניין לעצמו, ש"הדשן הצבור בתפוח (גבשושית האפר ההולך ונערם) כשהוא רֶבֶה ואין מקום למערכה, מוציאו משם, ואין זה חובה בכל יום".

וְלִבֵּשׁ הַכֹּהֵן מְדוּ בָד וּמִכְנָסֵי בָד יִלְבֹּשׁ עַל בִּשְׂרוֹ וְהָרִים אֶת הַדָּשֵׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת הָעֵלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוּ אֶצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלִבֵּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת הַדָּשֵׁן אֶל מַחוּץ לַמִּחָנֶה אֶל מְקוֹם טָהוֹר (ו, ג-ד)

בין תרומת הדשן להוצאת הדשן

"וְהָרִים אֶת הַדָּשֵׁן", כמו שציין רש"י לפסוק ד"ה ופשוט, הוא חובה בכל יום, ורמב"ם מנה אותה מצות עשה, ל. "היה חותה מלא מחתה מן המאוכלות הפנימיות" - אלה "אשר תאכל האש את העלה" אכילת אש גמורה - "ונותנן במזרחו של כבש" (לשון רש"י על פי משנה א, ד). לפי רש"י "והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה" הוא עניין לעצמו, ש"הדשן הצבור בתפוח (גבשושית האפר ההולך ונערם) כשהוא רֶבֶה ואין מקום למערכה, מוציאו משם, ואין זה חובה בכל יום".

מסכים עמו ר"י בכור שור, אלא שמשמעו היותר פשוט של המקרא שונה לדעתו. "וְהָרִים אֶת הַדָּשֵׁן", כותב ר"י בכור שור, "זהו תרומת הדשן כמו שפירשו רבותינו, שהיא עבודת לילה (ולכן היא מקדימה את יבצר עליה הכהן יצאים בבקר בבקר שבפסוק ה להלן). ופשוטיה דקרא, כשרוצין לפנות המזבח מן הדשן שעליו היה לובש בגדי כהונה ועולה על המזבח, שאין לעלות על המזבח בבגדי חול, ומוריד הדשן עד אצל המזבח. ולאחר שהורידו משם, לובש בגדי חול ומוציא חוץ למחנה, וזהו וְלִבֵּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת הַדָּשֵׁן, שאין להוציא בבגדי קדש... וכמדומה אין מקרא יוצא מידי פשוטו, שכך עושין כשמוציאין דשן התפוח לחוץ. אבל תרומת הדשן מיעוט ונבלע במקומו, כמו שפירשו רבותינו".

פשרתו של ר"י בכור שור בין ההלכה המקובלת לפשוטו של מקרא היא ש"וְהָרִים אֶת הַדָּשֵׁן" הוא דו משמעי, עוסק בהוצאת הדשן שלפרקים ורומז לתרומתו שבכל לילה.

אך הרמז הזה מבצבץ וכמו נאבק עם הפשט ליהפך בעצמו משמעו של המקרא. הלא תוהו הקורא מה ענין ניקוי גג המזבח אל "זאת תורת העלה" (בסמוך למעלה, ו, ב), ולמה ננקט הלשון "וְהָרִים אֶת הַדָּשֵׁן" בעוד צפוי היה לומר, לכאורה, 'והוריד' או 'והסיר' או 'ופינה' ומדוע נוסף "אשר תאכל האש את העלה על המזבח", והרי הדשן הוא של כל הקרבנות, והדבר ידוע שהקטרתן "על המזבח" (באו אמנם דרשות פרטיות על הדקדוקים האלה אולם המגמה פה הפשט). אלא, "תורת העלה" שהיא כליל למזבח אינה נשלמת "על המזבח", כי סופה שמעט מן דשנה חוזר אל העזרה "אצל המזבח". ומקרא מלא דיבר הכתוב שיש "מקום הדשן"

לדעת רמב"ם, תרומת הדשן מכבוד המזבח

בניגוד לשיטת רש"י מגדיר רמב"ם תדיר את תרומת הדשן 'הוצאת' או 'הסרת' אפרו של המזבח. בפירושו למשנה יומא א, ח: "תרומת הדשן - הוצאת האפר ממנו" (מן המזבח, מוסב על מאמר המשנה ש"בכל יום תורמין את המזבח..."). ושם ב, א: "כבר השמעתין שתרומת המזבח היא שייסר ממנו אפרו". ובספר המצוות עשה ל: "המצוה השלושים היא שנצטוו הכהנים להסיר הדשן בכל יום מעל גבי המזבח, וזה הוא הנקרא 'תרומת הדשן'". [השווה ספר החינוך קלא, שהגדיר את המצוה "שיסיר הכהן הדשן בכל יום ויום מעל המזבח", והטעימה "להגדיל כבוד הבית ולהדרו... ונוי הוא למזבח לפנות הדשן ממקום שראוי להדליק בו אש, ועוד שהאש דולק יפה

כשאין תחתיו דשן". [נראה שלדעתו כבוד המזבח והכשרת המערכה הם שידרשו לניקיונו יום יום, אלא שלא חייבה התורה לפנותו לגמרי מדי לילה, ודי אם יסירו על כל פנים מעט מן האפר כשיעור המסור לכהנים ואת השאר לכשיתאפשר. בפועל היו מפנים ברוב ימי השנה את הכל (ראה גם ראב"ד בהשגתו להל' תמידין ומוספין ב, ז), ורק "ברגלים לא היו מדשנין אותו" – חוץ מן המעט המחויב – "מפני שהוא נוי למזבח" (משנה תמיד ב, ב) שמרובים הקרבנות. "והרים את הדשן" עם "והוציא את הדשן" הם ענין ומשך אחד ומדברים על אותו הדשן. במקום 'והסיר' נאמר "והרים" לא ללמד שחובה לשייר, אלא שניתן לשייר, מבלי לפנות הכל באחת, וכל השיעורים המוצעים לתרומת הדשן ביומא כד, א, הם שיעורים למטה אבל לא למעלה (השווה רש"י שם ד"ה תא שמע). אפשר גם שנקט הכתוב "והרים" דרך כבוד, שלא לגזור 'הסרה' על גחלי הקרבנות כאילו היו ח"ו מטרד.

לפיכך כותב רמב"ם בהלכות תמידין ומוספין ב, יב: "כיצד תורמין? מי שזכה לתרום טובל ולובש בגדי הרמה... ואחר כך לוקח המחיתה... ועולה לראש המזבח ומפנה את הגחלים אילך ואילך וחותה מן הגחלים שנתאכלו בלב האש ויורד למטה לארץ... וצובר את הגחלים שחתה על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים... וחתה זו שחותה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום", כלומר השיעור המחויב. ושם, יג: אחר שירד זה שתרם רצים אחיו הכהנים ומקדישין ידיהם ורגליהם במהרה ונוטלין את המגרפות... ועולין לראש המזבח... ואחר כך גורפין את הדשן במגרפות מכל צדדי המזבח ומעלין אותו ערימה על גבי התפוח, וגורפין אותה הערימה בפסכתו והוא כלי גדול שמחזיק לתן, ומורידין אותו למטה, לקיים את "והרים" ואת "והוציא" בזריזות והרחבה והידור. ומפני שההרמה היא צורך הוצאה, אין הדשן המעט הנתרם תחילה ולא השאר שגורפים הכהנים נשאר להבלע בצד הזבח, אלא, כפי שהולך רמב"ם ומבאר בהלכה יד, "כל מי שירצה מן הכהנים ממלא מן הדשן שהורידו למטה ומוציא חוץ לעיר לשפך הדשן".

ועדיין נקראת מנוחת הדשן קמעא – מלא המחיתה הנתרם עם השאר הנגרף בפסכתו – "מקום הדשן" גבי עולת העוף, לומר שאם תושלך שם "מראתו בנצתה" (לעיל א, טז) אף היא לא תתבזה אלא תילקח ויוציאה עם דשן המזבח "אל מקום טהור". יתכן שיש גם בניב "מקום הדשן" איתות לאותו "מקום טהור" אשר סופם של הדשן ו"מראתו" של עולה להגיע. ואילו רש"י לשיטתו מפרש על אתר שהמוראה [הזפק] אחר השלכתה נבלעת במקומה, כמו, מוסיף רש"י, הדשן הנתרם "בכל בוקר ודישון מזבח הפנימי והמנורה" (דישונה). מקורו במאמר אביי יומא כא, א, לפי "מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן". אבל רמב"ם ידקדק מדוע נפקד מן הרשימה מקומו של דשן התרומה (עמד על כך רבנו תם בתוספות לימא שם ד"ה נבלעין), וישיב שלא ניתנו תרומת הדשן והשלכת המוראה ודישון מזבח הזהב והמנורה כדי שייבלעו הדשן והמוראה במקומם בנס, אלא על מנת להוציא את הכל עם אפר המזבח "אל מקום טהור". אלא שבעוד הוצאת דשן המזבח סמוכה אל התרומה, המוראה ודשן המזבח הפנימי והמנורה היו צריכים להתעכב עד גריפת אפר מזבח העולה למחר לפנות בוקר, ונעשה להם נס להיבלע במקומם שלא ישתחו שם להידרס ברגלי הכהנים והעם. דשן התרומה בכלל אפר המזבח אינו זקוק לנס, כאמור, וגם רחוק אפילו דרך נס שתיבלע כמות כזו של אפר יום יום.

תרומת הדשן יש בה משום מעילה

אמרו בפסחים כו, א, שתרומת הדשן גם לאחר שנעשית מצוותה "יש בה משום מעילה, דכתיב, 'וְשָׂמוּ אֶצֶל הַמִּזְבֵּחַ', שלא יפזר" אלא ישים "בנחת" כלשון ברייתא להלן שם בפסחים כז, ב; "וְשָׂמוּ", שלא יהנה" אלא יניח. אולם רמב"ם מחל את ההלכה לא על תרומת הדשן לבדה אלא על הוצאת כל האפר, וכותב בהל' תמידין ומוספין ב, טו, ש"כשמוציאין אותו לחוץ לעיר מניחין אותו במקום שאין הרוחות מנשבות בו בחזקה ולא חזירים גורפים אותו. ולא יפזרנו שם, שנאמר, 'וְשָׂמוּ', שיניחנו בנחת. ואסור ליהנות בו", וכבר השיג עליו ראב"ד. אלא שלרמב"ם רצופה כאמור הוצאה להרמה ושתייהן טיפול אחד בדשן

המזבח כולו (אך משייר הדשן למטה אין הוצאתו כשלעצמה עבודה, ראה הל' תמידין ומוספין ב, יג, ולכן תרומת הדשן היא עבודה שאין אחריה עבודה, ראה הל' ביאת מקדש ט, ח). לפיכך "וְשָׂמוּ" האמור על הנחה ראשונה "אֶצֶל הַמִּזְבֵּחַ" מלמד למעשה איך יתנהלו כל שלבי שינוע הדשן עד יעדו האחרון, כי כל שלא הגיע "אל מחוץ למחנה אל מקום טהור" טרם נעשתה מצוותו.

***

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: קַח אֶת אֶהֱרֹן וְאֶת בָּנָיו אֹתוֹ וְאֶת הַבְּגָדִים וְאֶת שֵׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת פֶּר הַחֹטָאת וְאֶת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֶת סֵל הַמִּצּוֹת: וְאֶת כָּל הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ וַתִּקְהַל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וַיֵּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת: וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת אֶהֱרֹן וְאֶת בָּנָיו וַיִּרְחֹץ אֹתָם בַּמַּיִם: וַיִּתֵּן עֲלֵיהֶם אֶת הַכֹּהֲנֶת. ... (ח, א-ז)

מחלוקת קורח ועדתו – בימי המילואים

המאורע ארע בראשון למילואים. אפשר שכאשר קיים משה "קח את אהרן ואת בניו אתו", אז "ויקח קרח" (במדבר טז, א) לעומתו את אנשיו שלו. וכאשר הקהיל משה את "העדה אל פתח אהל מועד", נקהלו מיעוטם "על משה ועל אהרן" (שם, ג). שמה לכן לא נאמר "ויעש משה כאשר צוה ה'" אתו ויקהל את העדה, אלא "ותקהל העדה", כי היו שנאספו לא כנשמעים אל משה אלא מדעת עצמם הרעה.

[ישנם כמה סימנים במקרא כפשוטו שמחלוקת קורח פרצה בימי המילואים, אלא שלא סופר עליה במקומה בפרשות העוסקות בהקמת המשכן שלא לפקפק את תוקף כיהון אהרן והחנוכה ושמחתה. כגון שאחר שעמד "בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה" (שם יז, ג), "וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד" (שם, טו), שכן צווה "ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים" (ויקרא ח, ג), ולא יצא אלא בהוראת שעה להצלת העם. ומשה שימש שם כל שבעה. ועוד יבואר במקומו בע"ה.]

"זה" של "זה הדבר אשר צוה ה'", כמו "אלה" של "אלה הדברים אשר צוה ה'" (שמות לה, א), מכנה בכל מקום את המוטל על השומעים, חוץ מכאן שהיא הצגת מה שעושה המדבר. ללמד שנוקם משה להצטדק מול ערעור. "זה הדבר אשר צוה ה' לעשות" הוא אפוא תקציר שיתפרט בפרשת קורח, בה יאמר משה, "לכן אתה וכל עדתך הנעדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו" (במדבר טז, יא). ועוד יאמר למחר אל דתן ואבירם, "בזאת תדעון כי ה' שולחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי" (שם, כח).

אולי מתחילה לכן צווה משה לכנס "את כל העדה", כדי שידוע על כיהון אהרן.

בין קורח ועדתו לבין דתן ואבירם בתלונותיהם בימי המילואים

פרשת קורח פותחת לכאורה בכפילות, "ויקמו לפני משה ואנשיו מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם" (שם, ב), ומיד שוב, "ויקהלו על משה ועל אהרן" (א). הקיימה לפני "משה", אך ההתקהלות אף "על אהרן". גם תגובת משה חלוקה לשתיים. תחילה הוא מדבר "אל קרח ואל כל עדתו" (ה) דברים ראויים רק ללויים, אלה הטוענים שבגין מעמד שבטם הגונים הם לכהן. "והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש רב לכם בני לוי" (ו); "שמעו נא בני לוי, המעט מקם כי הבדיל א-להי ישראל אתכם מעדת ישראל... ויקרב אתה ואת כל אחיך בני לוי אתה ובקשתם גם כהנה" (ח-ה). שוב פונה משה ושולח "לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב" הראובניים, והם עונים לשלח, "לא נעלה" (יב), וחוזרים ומחמירים את מענם החצוף בהדגשה, "העניי האנשים ההם תנקר לא נעלה" (יד). איך נצרך משה לקרוא לדתן ואבירם אחר שקמו לפניו עם קורח, ולמה קרא להם, ומה פשר סירובם העז לעלות?

גדולה (תוספות לזבחים לד, א, ד"ה במה) אשר מותר להקריב מחוץ לה, עד שבשמיני התחילו להביא למשכן "נדרים ונדבות חטאות ואשמות בכורות ומעשרות" (ראה בכורות ד, ב) וחל איסור במות (שבת פז, ב). לכן דאג משה פן תגן מנחתם של דתן ואבירם למלטם, שהלא קרבה כהונן.

***

ענייני פורים

וַיַּחְמַל שָׂאוּל וְהָעָם עַל אֲנָג וְעַל מִיטֵב הַצֶּאֱן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנֵים וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל כָּל הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם, וְכָל הַמִּלְאכָה נִמְבָּזָה וְנִמְסָה אֶתָּה הַחֲרִימוּ (שמואל א טו, ט)

מדוע הותר שאול את אנג מלך עמלק בחיים?

המעידה מתוארת כאילו תאוו בצע וחסכו כל חלב לעצמם, אך להלן יבואר שלפי האמת לקח "הָעָם מִהַשְּׁלָל צֶאֱן וּבָקָר רִאשִׁית הַחֶרֶם לְזִבְחָ לַה' אֶל-לִהְיֶה בְּנִלְגָל" (שם, כא). גם את אנג לא שילח שאול לדרכו ולא חשב להחיותו, אלא "וְאָבִיָא אֶת אֲנָג מֶלֶךְ עֲמֶלֶק" אליך שמואל אחר ש"את" שאר "עֲמֶלֶק הַחֲרַמְתִּי" (שם, כ). אכן "הַקִּימְתִּי אֶת דְּבַר ה'" (יג), כי מי צלח כשאול להכות "אֶת עֲמֶלֶק מִחוּלָה בּוֹאֶף שׁוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם" (ד) עד ששבה אחד אחרון שבהם. בפשטות גמורה התכוון שאול לשם שמיים, להגיש את אנג אל שמואל כדי שהוא ישפוט כפי שעשה לבסוף, ואת מבחר השור והשה להישחט ביד שמואל לקרבן. כך ייתלה הניצחון בה' ונביאו ולא בו בשאול, המלך אשר שאלו העם "כָּכָל הַגּוֹיִם" (שם ח, ה).

אך תחת אשר שאל בענוותנותו קינא לכבוד ה' ש"מָאָסוּ מִמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם" (שם, ז), מייסרו שמואל כמי שהוא גופו "מָאָסָתְ אֶת דְּבַר ה'" (שם טו, כג). איש ההלכה יאמר שכל סטיה מן המחויב, ולו בדחף רגשות הכי נשגבות, נידון כבקשת טובה אישית, 'חמלה' היינו חמדה. בעל מוסר ישיב שהמניע האמתי הפנימי למילוט מיטב הצאן היה חמדה, אבל שאול וישראל שיקרו בנפשם בתעלם את חמדתם לקיום הצאן עוד מעט עד שייזבח לשמיים. שניהם נאמנים לפשוטו של מקרא.

***

חיוב נשים בקריאת המגילה

שנינו במגילה יט, ב: "הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן". ופירשו בערכין ב, ב - ג, א, ש"הכל חייבין במקרא מגילה", אשר תוצאתו ש"הכל כשרין לקרות את המגילה", בא "לאתויי נשים, וכדרכי יהושע בן לוי. דאמר רבי יהושע בן לוי, נשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס". רש"י נוקט (שם ג, א, ד"ה לאתויי) כפשטות לשון הגמרא שנשים "חייבות במקרא מגילה וכשרות לקרותה ולהוציא זכרים ידי חובתם". גם רמב"ם בהל' מגילה א, א, חייב יחד "אנשים ונשים וגרים ועבדים ומשוחחרים" בלי סיוג, ולא הוציא מכלל המוציאים אחרים בקריאתם אלא "קטן או שוטה", שם הלכה ב.

ואילו התוספתא למגילה ב, ז, קובעת ש"נשים ועבדים וקטנים פטורין ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן". רש"י ורמב"ם יאמרו מן הסתם שמחלוקת היא והלכה כבבלי. אבל בעל הלכות גדולות מפשר (סימן יט, הלכות מגילה), ולדעתו נשים אמנם פטורות "מקריאת מגילה" ולכן אינן מוציאות גברים ידי חובתם, כדברי התוספתא, "אלא שחייבין במשמע" מפני "שהכל", כולל נשים, "היו בספק [בסכנה שהותירה את חייהם תלויים ומסופקים] להשמיד להרוג ולאבד" וניצלו בנס, כדברי הבבלי. מאמר הבבלי ש"הכל כשרין לקרות את המגילה" יתפרש כנראה שאשה כשרה לקרוא לעצמה או לאשה אחרת (רא"ש מגילה א, ד), כמו

יתכן ש"ויקמו לפני משה" אינה עמידה אצלו אלא התקוממות נגדו, כמו "ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם" (ויקרא כו, לו); "ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם" (יהושע ז, יב). בבוא משה לאסוף את העדה בראשון למילואים להודות על הכהונה, כמו "קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב" (במדבר טז, א) לשטן לו, זה בכה וזה בכה. קורח אמנם התנפל על משה בליווי "אנשים" נכבדים "מבני ישראל" מייחוסים שונים "חמשים ומאתים", חלקם בני קהת ואחרים "נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם" אשר חשו שמעמדם מכשירים לכהונה אפילו שאינם צאצאי לוי, וכולם עטו "על אהרן" שאת משרתו חמדו לעצמם. אבל דתן ואבירם לא ביקשו כהונה אלא לפרוק את עולו של משה וכל עיקר עבודת המשכן שהעמיס על ישראל, כאמרם, "כי תשתַּרר עלינו גם השַׁתַּרר" (יג). מרדם שלהם היה להישאר ולהתסיס אחרים שיישארו באוהליהם לבלתי השתתף באסיפת העם וכינון הכהונה.

לפיכך שלח משה שיבואו על כרחם. והם השיבו "לא נעלה", כלומר 'לא נבוא' או 'לא נגיע'. שמא נשתמר פה לשורש 'עלה' הד למשמעו בארמית, כניסה, שמיאנו להתכנס עם שאר ישראל.

משנבדלו במרדם נבדלו בעונשם. מאתיים וחמשים רודפי הכהונה נשרפו ב"אש יצאה מאת ה'" (לה) אך הותרו זכר במחנותיהם שנעשו "צפוי למזבח... ויהיו לאות לבני ישראל" (יז, ג). ואילו דתן ואבירם הפורשים מן הציבור נבלעו באדמה "ויגרדו חיים שאלה" (טז, ל) "ויאבדו מתוך הקהל" (שם, לג).

נאמר, "ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם" (במדבר טז, טו). ופירש רש"י בד"ה אל תפן אל מנחתם, "לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבים לפניך מחר, אל תפן אליהם. והמדרש אומר, יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור; אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו". נגד הפירוש הראשון כבר העיר רמב"ן שמשה דיבר כאן לכאורה אל דתן ואבירם, והם לא התעתדו להקטיר קטורת למחר ולהישרף אלא לעמוד פתח אוהליהם ולהיבלע. עוד קשה שלא מצינו קטורת נקראת 'מנחה'. אולי משום הקושי השני הציע רש"י את פירושו האחר המדרשי. זה לא בא לעקור את הפשט, כי "מנחתם" לא ייאמר בשיוך גמור על חלק קטן בקרבן כללי, אך הוא מיישב למה חרג פה הכתוב לכוונת את קטורת עדת קורח "מנחתם", לרמוז גם אל חלקם בתמידי ציבור. לפיכך דקדק רש"י, "אף חלקם לא יקובל וכו'".

ולמוצע שדתן ואבירם התקוממו במשה מיד בתחילת ימי המילואים, ושמרדם בוטא בסירוב להגיע אל אסיפת כינון המשכן, יובן בפשטות שדתן ואבירם הסיתו את נספחיהם להקריב איש במקומו "כי כל העדה כלם קדשים וכתובם ה'", כעין שיעשה ירבעם בפיתוי "רב לכם מעלות ירושלם הנה [כאן אצלכם] אליהם ישראל וגו'" (מלכים א יב, כח). שמא לפיכך השתמשה הפרשה בניב "משפן קרח דתן ואבירם" (במדבר טז, כד; טז, טז) כנדרף ל"אהלי האנשים הרשעים האלה" (שם, כו; השווה שם, כז), לרמוז שעשו את כל חנייתם תחליף למשכן ה'.

[העירוני שבאופן חריג משמש כאן "משפן" בלשון יחיד, בעוד שבשאר הופעותיו במובן 'אוהל' או 'חנייה' של חולין הוא בא ברבים, "משפנות". יש סיבה תחבירית לכך. מנהג העברית המקראית לייחד פועל או עצם לראשון ממספר אנשים שיפורטו, למרות שהוא שייך לכל אחד מהם. כגון "ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלֵת בני ראובן" (במדבר טז, א-ג), לא 'ויקחו'. אף כאן "משפן קרח דתן ואבירם" משמע 'משכן קורח ומשכן דתן ומשכן אבירם'. כאשר מוכללים האישים יבוא המשויך ברבים, ולכן "אהלי האנשים הרשעים האלה" ולא 'אוהל האנשים וגו'. בכל זאת אפשר שסיבב הכתוב את השימוש במונח, ודווקא בצורת יחיד, למדרש.]

אילו אירעה המחלוקת מן השמיני למילואים ואילך (כדעת רש"י לבמדבר טז, ד) לא היה משה חושש מקורבנותיהם, כי אז שחיטה והעלאה בחוץ היו סיבות נוספות להכרית את דתן ואבירם מקרב עמם. אולם בשבעת הימים טרם נאמרה פרשת אחרי מות, והיה דין המזבח כבמה

שכותב בעל הלכות גדולות להדיא על אנדרוגינוס שהוא "מוציא את מינו ואינו מוציא את שאינו מינו", שמא הוא אשה.

דברי בעל הלכות גדולות הובנו על ידי הראשונים בשני אופנים. לפי תוספות לסוכה לח, א ד"ה באמת אמרו, שוות נשים לאנשים בחובתן המהותית לקרוא את המגילה, אלא שסובר בעל הלכות גדולות שנשים לא תקראנה לציבור של גברים משום זילות. וכן משמע בסמ"ג, עשה דרבנן ד. עולה לתוספות שם שאשה קוראת לאיש יחיד ולא פסולה אלא לרבים (על כך, כנראה, חולק סמ"ג שם), דומיא דברכת המזון שלגבה שני בתוספתא שהביאו תוספות, "אשה מברכת לבעלה (ולתוספות לא איירי במקריאה אותה; עיין שם). "הכל כשרין לקרות את המגילה" האמור בערכין עשוי אפוא להתפרש שתקרא אשה לא רק למינה אלא אפילו לאיש יחיד.

אולם תוספות לערכין שם ציטטו את לשון בעל הלכות גדולות כפי שהוא לפנינו, ומסתבר שלדעתם פסולה אשה לקרוא אפילו לגבר יחיד, כי אינה מחויבת כמותו, שהוא חייב בקריאה והיא רק בשמיעה. בעל הלכות גדולות לא נזקק לבאר ולו ברמז מדוע חילקו חכמינו בין איש לאשה ובין קריאה לשמיעה. אך כוונתו פשוטה. אשה פטורה מתלמוד תורה, ולכן אין לחייבה לקרוא מקרא ואסתר בכלל, או אפילו לדעת אין לקרוא. אבל מפני שאף הן היו באותו הנס חייבות נשים לשמוע את סיפור המגילה שקוראים הגברים. כבר אמרו בחגיגה (ג, א) על אודות הקריאה בהקהל ש"אנשים באים לתלמוד", כלומר לעקוב אחר הכתב ולדרוש תיבותיו, ואילו "נשים באות לשמוע".

נשים בקריאת מגילה הן אפוא כרואה נר חנוכה, שפרסום הנס על ידי הגבר, שהוא דוגמת המדליק, מגיע עד אליהן. החיוב המוטל על הנשים הוא השלכה והרחבה של חיוב הגברים, כעין ארבע כוסות שראוי היה למזוג גם לתינוקות לשתפם בחירות ובשמחה אחר שאף הם נגאלו, אבל מפני שאין לתינוקות תועלת ביין סובר רבי יהודה שמחלקים להם קלויות ואגוזים (ראה פסחים קה, ב). לכן רבי יהושע בן לוי המלמדנו שנשים חייבות במגילה "מכנס כל בני ביתה וקורא לפניהם" (ירושלמי מגילה ב, ה, מובא בהלכות גדולות ובתוספות לערכין), ובר קפרא עוד הוסיף (ירושלמי שם) ש"צריך לקרותה לפני נשים ולפני קטנים שאף אותם הווה בספק" (בסכנה). יכולנו אפוא לצדד שאשה תשמע דווקא מגבר, לפיכך משמיעתנו המשנה "שהכל כשרין לקרות את המגילה" כי אשה קוראת לעצמה או חברתה (רא"ש מגילה א, ד).

לפיכך, אף שגם איש יכול לצאת בשמיעה כעניינה בלי לקרוא בפועל, חיוב האשה פחות משלו הלכה למעשה. שאם אנוסה היא מלהיכנס לקריאת גבר פטורה היא מכל וכל. כגון חולה סגורה בביתה, והיא בקיאה במקרא על דקדוקיו וטעמיו, ומגילה מהודרת לידה, אין לכפותה לקרוא לעצמה.

"נשים חייבות במקרא מגילה" יתפרש אפוא שהן חייבות להשתתף במעמד מקרא מגילה, ולא אמר רבי יהושע בן לוי 'נשים חייבות לקרוא את המגילה'. אין הכרח שבנקודה זו חולקים רש"י ורמב"ם על בעל הלכות גדולות, כי שמא די לרש"י ורמב"ם בחיוב שמיעה להחשיב אשה מחויבת בדבר כדי להוציא איש, ואולי שווים שומע ושומע.

יחד עם נשים מחייב בעל הלכות גדולות גם קטנים, "שהכל היו בספק והכל חייבין במשמע, אחד הנשים ואחד העבדים ואחד הקטנים", והרי שכולל בה"ג קטנים בין "כל בני ביתה" של רבי יהושע בן לוי. אף על פי כן פוסק בה"ג ש"היכא דשמע לה מחרש שוטה וקטן לא נפיק... דכיון דלאו בני חיובא נינהו לא מפקין אחרים ידי חובתן", דלא כרבי יהודה המכשיר קריאת קטן במשנה מגילה יט, ב. האב או ראש הבית חייב אפוא לשתף את קטניו בשמיעת המגילה, אך החיוב לא הופך מטלה שלהם רובצת על גבם של הקטנים, דקטן לאו בר חיובא הוא.

שוונות נשים, אשר מכח חובת האנשים המצויים בקריאה לפרסם את הנס נעשות חייבות בעצמן להיעמד ולשמוע. לפיכך אשה מוציאה אשה אבל אין קטן מוציא אשה.

ולחדד את ההבדלה בין איש לאשה גם היכן ששניהם יושבים ומקשיבים לקורא שלישי, הנה על אף שמקריאת שפן לפני יאשיהו הפיקו בסוכה לח, ב ששומע כעונה, שונה הלל וברכה ותפילה וקריאת שמע מקריאת המגילה. שהראשונים היגד והצהרה אשר האחד מבטא והשומעים מאשרים בשתיקה, ושלוחו של אדם כמותו. ואילו המגילה אינה דברי הקורא או השומע, אך היא נלמדת; זה מתוודע לתוכן הכתב בעיניו, וזה באזניו, אף הוא מן הכתב באמצעות המשמיע. גברים מתאספים סביב מגילה: זה קורא כדרכו, זה מימינה או משמאלה או מעליה מול כתב הפוך, ומעגל שני עוקב אחר אותיות שהקורא מפריח באוויר. כמעט רגע יתחלפו פנימיים בחיצוניים. מדין שומע כעונה שווה הלומד בהאזנה ללומד בהבעה, וציבור כולו לומד יחדיו.

אך לנשים לא נמסר לא כתב ולא מגילה, ולא עליהן המלאכה ללמוד. הן מגיעות אל מקום קריאת הגברים לשמוע את סיפור המגילה מסופר בדקדוק שרק היצמדות הקורא אל הכתב יכולה להבטיח. אף הוא מתכוון שתשמענה כי אף הן היו באותו הנס, ואף הן תיזכרנה בזכירה ותשמחנה בעשייה.

***

"וְזָכְרָם לֹא יִסּוּף מִזְרָעָם"

"כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר" (רמב"ם הל' מגילה ב, יח). שכן בזמן הישועה "יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם" (הל' מלכים יב, ה), וכל שראה יחזקאל וישעיהו יראו נביאייהם טוב יותר, והמשיח "בעל חכמה יהיה יתור משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו" (הל' תשובה ט, ב). ספרים חדשים שיתחברו בעתיד יחליפו אפוא את הישנים.

אלא שתרבה אז הדעת ותתפשט רוח הקודש מפני שישראל "יהיו פנויים בתורה וחוכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא... ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד" (הל' מלכים שם, ד-ה). לכן, לנביאים ראשונים שהתנבאו בארץ ישראל או אפילו על אודותיה בעת ההגליה ממנה, יאמרו נביאים אחרונים בצדק, השגותינו מכוונות משלכם. אבל מה ידעו על בני גלות שחיברו את סיפורם באיגרת באין בטחון להיחקק ימים רבים בספר, וששמחו בה במעט הארה בעוד אחותם מצילתם דרוסה במאורת הדוב. או על דור שהשתחוו לצלמו של נבוכדנצר, ונהנו מסעודתו של אחשוורוש, ובכל זאת תחת סכנת הכחדה קרובה, כאשר "אֶבֶל גְּדוֹל לַיהוּדִים וְצוּם וּבְכִי וּמִסְפַּד שֶׁק וְאֶפֶר יֵצַע לְרַבִּים" (אסתר ד, ג), אין רבים מן העם מתפרסים ולא אחד מהם, עד שיכולה אסתר לצוות את מרדכי "לָךְ קְנוֹס אֶת כָּל הַיהוּדִים" (שם, טו).

"וְזָכְרָם לֹא יִסּוּף מִזְרָעָם" (שם ט, כח). כל בקיעת הזוהר כשחר שתבוא נזרעה באותו חושך, וכל הנביאים שיעמדו עם אספקלריותיהם הבהירות יידרשו לאותה איגרת וישתקו. והיא עצמה תיקרא ספר ותתקיים לעולם כאמיתה של תורה.